

РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ ЕМОЦІЙНИХ СТАНІВ У ВНУТРІШНЬОМУ МОВЛЕННІ ДІДЕРІХА ГЕСЛІНГА В РОМАНІ ГЕНРІХА МАННА "ВІРНОПІДДАНИЙ"

У статті розглядаються емоційні явища, обумовлені внутрішньоособистісним конфліктом, що формується внаслідок зіткнення протилежних внутрішніх імпульсів у протагоніста. Цей процес відображається у його внутрішньому мовленні емотивними мовними засобами.

Ключові слова: емоція, емотивність, внутрішньоособистісний конфлікт, внутрішнє мовлення, оцінка.

В статье рассматриваются эмоциональные явления, обусловленные внутриличностным конфликтом, который формируется в результате столкновения противоположных внутренних импульсов протагониста. Этот процесс отражается в его внутренней речи эмотивными языковыми средствами.

Ключевые слова: эмоция, эмотивность, внутриличностный конфликт, внутренняя речь, оценка.

The article deals with the emotional effects caused by intrapersonal conflict that is formed by the collision of protagonist's opposing internal impulses. This process is displayed by expressive language means in the protagonist's inner emotional speech language.

Key words: emotion, emotivity, intrapersonal conflict, internal speech, evaluation.

Дослідження емоційних станів людини як прояву антропоцентричної парадигми набуває все більшого поширення в сучасному мовознавстві. Ця тенденція зумовлена емоційно-психічними процесами, що мають свій відбиток безпосередньо на мовленні людини. У мовознавчих студіях емоційна мовленнева діяльність трактується як "лінгвістика емоцій", "емотіологія", "емоціологія". Зокрема, О. Філімонова вводить у науковий обіг визначення "емоціологія" як галузі досліджень, презентуючи її як міждисциплінарну дисципліну, яка охоплює наукові дослідження про емоції у різних галузях знань: психології, філософії, етнології, тощо [8, с. 7]. "Лінгвістиці емоцій" присвячено багато наукових розвідок В. Шаховського [12, с. 5–7]. Проте деякі вчені не вважають емоційність домінантною складовою антропоцентричної парадигми, тому її вивченню у своїх дослідженнях не приділяють належної уваги (К. Бюлер, Г. Гійом); інші – наполягають на виключному значенні емоційних явищ (Ш. Баллі, ван Гіннекен, М. Бреаль, с. Іваненко) [9, с. 3–4]. На думку цих учених, емоція – екстралінгвальна категорія, яка є невід'ємним компонентом при вибудуванні мовлення та формуванні тональної парадигми тексту [3, с. 7–8]. Тональність відбиває ставлення мовця до об'єкта / предмета комунікації, розкриваючи емоційні прояви трьох вимірів як біопсихосоціальних одиниць: емоційних тонів, емоцій і почуттів [3, с. 4]. "Емоція" походить від латинського "emovere" (перекладається "збуджувати", "хвилювати"), виступаючи одним із основних регуляторів психічного стану людини, який формує креативне мислення, аксіологічну поведінку та

вербальну рефлексію індивіда. Зокрема, Е. Сепір висунув ідею про відображення емоцій у мовленні, а К. Кербрат-Ореккіоні – про відбиття емоцій мімікою, жестами, що є органічним виявом внутрішнього світогляду людини [9, с. 4]. Дійсно емоціями насичено життя кожної особистості, оскільки вони є найважливішою передумовою для самовираження [4, с. 409]. Існує позиція, прибічники якої стверджують, що емоції відтворюються процесом, де мозок оцінює інформацію про зовнішній та внутрішній світ. У зв'язку з цим, Н. Непійвода говорить про те, що недостатньо вивчено механізми мозку, завдяки яким відбуваються ментальні перетворення, а отже, і до сьогодні належним чином не досліджено закономірності емоційної діяльності людини [6, с. 136].

Згідно з поглядом І. Арнольд "емоція виникає в результаті впливу певної послідовності подій, описуваних в категоріях сприйняття та оцінок" [13, с. 293]. В. Шаховський наголошує на тому, що "емоція" належить до психологічних категорій, а у лінгвістиці вона ідентифікується як емотивність. На переконання В. Шаховського, емотивність – це "іманентна властивість мовних одиниць виражати емоційність як психічного факту. Цей процес відтворюється завдяки соціальним та індивідуальним емоційним проявам [11, с. 24]. Індивідуальні емоційні прояви характеризуються такими ознаками, як емоційна збудливість, емоційна імпульсивність і ефективність, емоційна стійкість, сила, темп і ритм емоційних реакцій, емоційний тонус. Існують типи сполучення зазначених характеристик:

- велика емоційна збудливість поєднується з великою емоційною стійкістю;
- велика емоційна збудливість поєднується із слабкою емоційною стійкістю;
- слабка емоційна збудливість поєднується з великою емоційною стійкістю;
- слабка емоційна збудливість поєднується із слабкою емоційною стійкістю.

За індивідуальними емоційними проявами розрізняють емоційні типи людей:

а) збудливі емоційні натури, які дуже легко "запалюються" під впливом подразників. Для таких натур характерна поривчастість, імпульсивність, яка часто переходить у афект;

б) сентиментальні натури, що характеризуються схильністю до споглядання. Світ для них відображається наче через призму переживань і емоційних станів. Ці натури чутливі і пасивні: їх почуття не викликають активної діяльності, світ їх переживань замкнений в самому собі;

в) пристрасні натури – виключно дійові, проявляють прагнення і відданість улюбленій справі, вони живуть багатим і напруженим, емоційно насиченим життям. У них завжди є предмет пристрасі. Це люди глибоких, великих почуттів;

г) холодні натури, котрих інколи називають "людьми холодного розрахунку". Це люди, у яких почуття, емоції проявляються в такій

мінімальній мірі, що практично майже не мають впливу на їх поведінку, вчинки і дії.

Отже, багатоаспектна природа емоцій демонструє різні підходи до вивчення цього явища: лінгвістичного, психолінгвістичного, психологічного, лінгвокультурологічного, тощо. У межах цих підходів превалюють свої методи дослідження та концепції емоцій. Як вже було зазначено, у мовознавчому обігу емоційність доречно трактувати емотивністю. На думку В. Шаховського, емотивність співвідноситься з конотацією лексичної одиниці: якщо лексема виражає або може виражати емоції, то вона характеризується емотивністю. Первинною функцією емотивів виступає емоційне самовираження: мовець не намагається викликати в адресата відповідну реакцію, він передусім презентує особистісну реакцію, що виникає як відповідь на екзогенні (породжені навколишнім світом) та ендогенні (зароджені на психічному рівні) сигнали, відбиваючись позитивом або негативом. Таким чином, емоційні явища характеризуються оцінкою [10, с. 15]. Вираження зневаги, презирства, радості, задоволення тощо обов'язково передбачає й одночасне вираження оцінки. На взаємопов'язаності емоції та оцінки наголошували О. Вольф, С. Іваненко, Е. Мягкова, чії експериментальні дослідження довели, що емоція супроводжується "емоційною оцінкою" [3, с. 8; 5, с. 48]. Дискусійним є питання взаємозв'язку суб'єктивного і об'єктивного в оцінці. На взаємозалежності об'єктивного і суб'єктивного в категорії оцінки наполягають більшість науковців. Такої позиції дотримується і О. Вольф, котра зазначає, що в оцінці постійно взаємодіють суб'єктивне й об'єктивне, при цьому кожне з них має вплив на об'єкт і суб'єкт оцінки. Так, суб'єкт здійснює оцінку на основі власних емоцій, керуючись соціальними стереотипами. Об'єктом оцінки враховуються об'єктивні властивості і властивості, які можуть зазнавати оцінки залежно від уподобань окремого суб'єкта. При цьому чим афективніше оцінка, тим тісніше вона пов'язана з індивідуальною позицією суб'єкта і тим менше пов'язана із соціальними стереотипами [2, с. 204].

Відомо чимало класифікацій оцінки, що ґрунтуються на різних критеріях оцінної кваліфікації. Найбільш поширеною у наукових розвідках є класифікація, запропонована С. Хидикель і Г. Кошель у якій виокремлено:

а) *раціональну оцінку*, що спирається на узагальнений суспільний досвід носіїв мови;

б) *емоційну*, що ґрунтується на оцінних переживаннях, почуттях, емоціях, тобто на емоційному ставленні мовця до предмета висловлювання;

в) *раціонально-емоційну*, яка поєднує ознаки першого та другого типів [7, с. 244].

Отже, емоційні явища потребують комплексного вивчення, котре сприяє розумінню сутності емоціогенних факторів, що обумовлюють виникнення емоційного сплеску в особи. Так, одним із чинників зародження емоції є конфлікт, який формує емоційну напругу, що виникає внаслідок зіткнення внутрішніх протилежних імпульсів, які індивід неспроможний примирити з навколишньою реальністю [14]. Такий конфлікт ідентифікується як

внутрішньоособистісний (інтраперсональний), оскільки виникає у однієї особистості. У концепції внутрішньоособистісного конфлікту в рамках психоаналітичного напрямку акцент робиться на його біопсихологічному трактуванні. У людини в стані внутрішньоособистісного конфлікту відбувається зіткнення бажань, частина особистості відстоює певні бажання, інша відхиляє їх (З. Фрейд). У теорії К. Юнга внутрішньоособистісний конфлікт – це регрес на більш низький рівень психіки, тобто він відбувається у сфері несвідомого. У К. Хорні внутрішньоособистісний конфлікт аналізується з двох позицій: як зіткнення прагнень до задоволення бажань і до безпеки та як протиріччя "невротичних потреб", задоволення яких спричиняє фрустрацію щодо інших. За К. Левіним внутрішньоособистісний конфлікт – це ситуація, у якій на суб'єкта одночасно діють протилежно спрямовані сили приблизно однакової величини, і суб'єкт змушений робити вибір: між позитивною і негативною тенденціями; між позитивною і позитивною тенденціями; між негативною і негативною тенденціями [1, с. 48]. Таким чином, внутрішньоособистісні конфлікти можуть мати вигляд міжрольового конфлікту. Він виникає у випадку створення ситуації протиріччя між вимогами різних соціальних ролей, що виконуються особистістю. Так, літературний доробок Генріха Манна яскраво демонструє внутрішньоособистісний конфлікт, котрий майстерно відображено письменником у внутрішньому мовленні головного персонажа в романі "Вірнопідданий" – Дідеріха Геслінга, представника буржуазного класу. У цьому образі втілено пруського буржуа, котрий виявляє рабську відданість кайзеру Вільгельму II [15, с. 215]. Особисте плазування Геслінга перед владою настільки неосаяжне, що його внутрішнє мовлення характеризується зіткненням протилежних імпульсів: піднесеність із позитивною оцінкою (задоволення) протиставляється трагічності із негативною оцінкою (невдоволення). Спочатку внутрішнє мовлення героя звучить патетично: *Auf dem Pferd dort, unter dem Tor der siegreichen Einmärsche und mit Zügen steinern und blitzend ritt die Macht! Die Macht, die über uns hingeht und deren Hufe wir küssen!* [16, с. 32]. У цих двох окличних реченнях метонімія *die Macht* виступає анадиплозісом; парна сполука *steinern und blitzend* і метафора *deren Hufe wir küssen* увиразнюють культове значення влади для вірнопідданих. Переліком протагоніст у окличному реченні з метафорою підкреслює могутність влади, наголошуючи на її всесильності, наділяючи своє висловлення емоційним проявом захоплення: *Die über Hunger, Trotz und Hohn hingeht!* [16, с. 32]. У внутрішньому міркуванні головного героя виокремлюється ідея про рабське плазування вірнопідданих громадян перед владою, що виголошено ним у формі окличного речення, де протиставленням репрезентується сліпа любов до влади попри свою нікчемність: *Gegen die wir nichts können, weil wir alle sie lieben!* [16, с. 32].

Покору до влади громадяни мають у крові, і цю думку у Дідеріха Геслінга відтворено з пафосом за допомогою метафоричного вислову, оформленого у окличну структуру: *Die wir im Blut haben, weil wir die Unterwerfung darin haben!* [16, с. 32]. Однак, у окличному реченні з синонімічним повтором: *Ein*

Atom sind wir von ihr, ein verschwindendes Molekül von etwas, das sie ausgespuckt hat! [16, с. 32] автором позначено тривіальну дію завдяки нейтральному маркуванню дієслова *ausspucken* [17, с. 141]. Цей прийом на контрасті стилів репрезентує мізерну роль вірнопідданих громадян перед владою, на чому розчаровано акцентує головний герой у окличному реченні з негативною оцінкою. Кожна окрема особистість ніщо перед владою. Покірність це те, що повинно характеризувати людей, визначаючи головну сутність відносин між представниками вірнопідданих бюргерів і верхівкою кайзерської монархії, що яскраво відбито у мовленні Дідеріха Геслінга експресивними мовними засобами, які відбивають внутрішньоособистісний конфлікт у зіткненні його соціальних ролей внаслідок протиборства внутрішніх протилежних імпульсів: бути шанувальником влади і одночасно розуміти свою нікчемність перед нею.

Підсумовуючи, необхідно зазначити, що емоційні явища характеризуються складною і багатоаспектною природою, оскільки мають інтердисциплінарний статус. Часто емоції виникають як реакція на внутрішньоособистісний конфлікт і відбивають ставлення суб'єкта до складових конфлікту. Емоційна оцінка як оцінка, що виникає під впливом емоцій, пов'язана з емоціогенним сплеском, який відображається у внутрішньомовленнєвій діяльності протагоніста емотивними мовними засобами на рівні системи мови і експресивними мовними засобами на рівні тексту.

Література

1. *Власенко І. А.* Проблема внутрішньоособистісного конфлікту в контексті психологічних досліджень особистості / І. А. Власенко // Проблеми сучасної психології. – К., 2013. Вип. 21. – С. 46–56.
2. *Вольф Е. М.* Функциональная семантика оценки / Елена Михайловна Вольф. – М. : Наука, 2002. – 280 с.
3. *Іваненко С. М.* Поліфонія ритмотональної будови тексту в стилістичному аспекті (на матеріалі німецької мови) [Текст] : автореф. дис. ... д-ра філол. наук : спец. 10.02.04 "германські мови" / Світлана Мар'янівна Іваненко. – К., 2010. – 34 с.
4. *Карпенко Л. А.* Краткий психологический словарь / Людмила Андреевна Карпенко. – М. : Политиздат, 1985 – 431 с.
5. *Мудрик Л. В.* Прагматична спрямованість англійських емотивних висловлень позитивної оцінки в комунікативній ситуації поздоровлення / Лариса Валентинівна Мудрик // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. – Луцьк, 2010. – № 9. – С. 47–50.
6. *Непийвода Н. Ф.* Стилістичний аспект масової комунікації / Наталія Федорівна Непийвода // Наукові записки Інституту журналістики. Факультет соціології та психології. – К. : Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, 2004. – Т. V. – С. 133–140.
7. *Федоренко О. В.* Категорія емоційної оцінки в реалізації комунікативних завдань журналіста / Ольга Володимирівна Федоренко // Вісник Львівського університету. Серія журналістика. – Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2011. – Вип. 34, ч. 1. – С. 242–248.
8. *Филимонова О. Е.* Эмоциология текста. Анализ репрезентации эмоций в английском тексте: Учебное пособие. / Ольга Евгеньевна Филимонова – СПб. : ООО "Книжный Дом", 2007. – 448 с.
9. *Шаховский В. И.* О лингвистике эмоций / В. И. Шаховский // Язык и эмоции: сб. научн. тр. / Под ред. В. И. Шаховского и др. – Волгоград: Перемена, 1995. – С. 3–15.
10. *Шаховский В. И.* Проблема разграничения экспрессивности и эмотивности как семантических категорий лингвостилистики / Виктор Иванович Шаховский // Проблемы семасиологии и лингвостилистики. – Рязань, 1975. – Вып. 2. – С. 3–25.
11. *Шаховский В. И.* Категоризация эмоций в лексико-семантической системе языка: Дис. ... доктор филол. наук. спец. 10.02.04 "Германські мови" / Виктор Иванович Шаховский; М., 1988. – 402 с.

12. Шаховский В. И. Лингвистическая теория эмоций: Монография / Виктор Иванович Шаховский. – М. : Гнозис, 2008. – 416 с.
13. Шидловська В. О. Поняття емоції, емоційності та емотивності у сучасній лінгвістиці / Вікторія Олександрівна Шидловська // Сучасні філологічні дослідження та навчання іноземної мови в контексті міжкультурної комунікації: VI Всеукр. наук.-практ. конф. – Житомир, 2014. – С. 292–295.
14. Compton's Interactive Encyclopaedia [Electronic source]. – Deluxe edition [Online] 1998. – Eldorado, CA : The Learning Co. (P. O. Box 629000, Eldorado Hills, CA 95762); 1–800–227–5609. – Access mode : <http://www.learningco.com>.
15. Jeßing B. Neuere Deutsche Literaturgeschichte / Benedikt Jeßing. – Tübingen: Gunter Narr, 2008. – 252 s.
16. Mann H. Der Untertan/ Heinrich Mann. – M: Verlag für Fremdsprachige Literatur, 1950. – 203 s.
17. Wahrig-Burfeind R. Deutsches Wörterbuch / Renate Wahrig-Burfeind. – [8. Auflage]. – Güterslo, München : Bertelsmann Lexikon, 2006. – 1728 s.

References

1. Vlasenko I. A. Problema vnutrishnoosobystisnoho konfliktu v konteksti psykhologichnykh doslidzhen osobystosti / I. A. Vlasenko // Problemy suchasnoi psykhologii. – K., 2013. Vyp. 21. – S. 46–56.
2. Volf E. M. Funktsionalnaya semantika otsenki / Elena Mihaylovna Volf. – M. : Nauka, 2002. – 280 s.
3. Ivanenko S. M. Polifoniya rytmotonalnoi budovy tekstu v stylistychnomu aspekti (na materialii nimetskoi movy) [Tekst] : avtoref. dys. ... d-ra filol. nauk : spets. 10. 02. 04 "hermanski movy" / Svitlana Mar'ianivna Ivanenko. – K., 2010. – 34 s.
4. Karpenko L. A. Kratkiy psihologicheskii slovar / Lyudmila Andreevna Karpenko. – M. : Politizdat, 1985 – 431 s.
5. Mudryk L. V. Prahmatychna spriamovanist anhliiskyykh emotyvnyykh vysloven pozytyvnoi otsinky v komunikativnii sytuatsii pozdorovlennia / Larysa Valentynivna Mudryk // Naukovyi visnyk Volynskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky. – Lutsk, 2010. – № 9. – S. 47–50.
6. Nepyivoda N. F. Stylistychnyi aspekt masovoi komunikatsii / Nataliia Fedorivna Nepyivoda // Naukovi zapysky Instytutu zhurnalistyky. Fakultet sotsiologii ta psykhologii. – K. : Kyiv. nats. un-t im. T. Shevchenka, 2004. – T. V. – S. 133–140.
7. Fedorenko O. V. Katehoriia emotsiinoi otsinky v realizatsii komunikativnykh zavdan zhurnalista / Olha Volodymyrivna Fedorenko // Visnyk Lvivskoho universytetu. Serii zhurnalistyka. – Lviv : LNU im. Ivana Franka, 2011. – Vyp. 34, ch. 1. – S. 242–248.
8. Filimonova O. E. Emotsiologiya teksta. Analiz reprezentatsii emotsiy v angliyskom tekste: Uchebnoe posobie. / Olga Evgenevna Filimonova – SPb. : OOO "Knizhnyiy Dom", 2007. – 448 s.
9. Shahovskiy V. I. O lingvistike emotsiy / V. I. Shahovskiy // Yazyk i emotsii: sb. nauchn. tr. / Pod red. V. I. Shahovskogo i dr. – Volgograd: Peremena, 1995. – s. 3–15.
10. Shahovskiy V. I. Problema razgranicheniya ekspressivnosti i emotivnosti kak semanticheskikh kategoriy lingvostilistiki / Viktor Ivanovich Shahovskiy // Problemy semasiologii i lingvostilistiki. – Ryazan, 1975.
11. Shahovskiy V. I. Kategorizatsiya emotsiy v leksiko-semanticheskoy sisteme yazyka: Dis. ... doktor filol. nauk. spets. 10. 02. 04 "Germanski movi" / Viktor Ivanovich Shahovskiy; M., 1988. – 402 s.
12. Shahovskiy V. I. Lingvisticheskaya teoriya emotsiy: Monografiya / Viktor Ivanovich Shahovskiy. – M. : Gnozis, 2008. – 416 s.
13. Shydlovska, V. O. Poniattia emotsii, emotsiinoi ta emotyvnosti u suchasni linhvistytsi / Viktoriia Oleksandrivna Shydlovska // Suchasni filolohichni doslidzhennia ta navchannia inozemnoi movy v konteksti mizhkulturnoi komunikatsii: VI Vseukr. nauk.-prakt. konf. – Zhytomyr, 2014. – S. 292–295.
14. Compton's Interactive Encyclopaedia [Electronic source]. – Deluxe edition [Online] 1998. – Eldorado, CA : The Learning Co. (P. O. Box 629000, Eldorado Hills, CA 95762); 1–800–227–5609. – Access mode : <http://www.learningco.com>.
15. Jeßing B. Neuere Deutsche Literaturgeschichte / Benedikt Jeßing. – Tübingen: Gunter Narr, 2008. – 252 S.
16. Mann H. Der Untertan/ Heinrich Mann. – M: Verlag für Fremdsprachige Literatur, 1950. – 203 S.
17. Wahrig-Burfeind R. Deutsches Wörterbuch / Renate Wahrig-Burfeind. – [8. Auflage]. – Güterslo, München : Bertelsmann Lexikon, 2006. – 1728 S.